

ACC. N:R M. 14812:1-10.

Landskap: *Småland* Upptecknare: *G. A. Hartman, Emmaboda*
Härad: *S. Måne* Berättare: " " " "
Socken: *Vissefjärda* Berättarens yrke: *folkskollärare*
Uppteckningsår: *1960* Född år *1888* i *Vissefjärda*

*Engelskt el. skotskt inflytande på det svenska
jordbrukets utveckling. s. 1-10.*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Lu F 45

Engelskt eller skotskt inflytande på det svenska jordbrukets utveckling.

(L U F 45.)

Inom Vissefjärda eller närgränsande socknar är marken för det mesta stenbunden med små åkrar samt jorden bestående av krosstensgrus eller sand. Därtill kommer så mossodlingarna, vilka dock tillkommit ganska sent, tidigast med början omkring 1800-talets senare hälft. Så är att märka, att stora gods icke förekommer inom Vissefjärda utan att jorden ägs av småbönder, med ägolotter på vanligast 1/8 mantal. De största "godsen" är Flädingstorp, Hovgård, Kyrkeby, Udden och Buemåla, av vilka det förstnämnda är på c:a 4 mantal och sålunda störst. På alla dessa herrgårdar bodde för några generationer sedan adliga herrar, men förvärvades efter hand av ofrälse. Nyheter utifrån hade inte så lätt att fort komma fram innan kommunikationerna blev bättre på 1870-talet, då de första järnvägarna kom att genomkorsa bygden, och naturligt nog kom det nya i tiden först att spörjas på dessa större gårdar, som låg mera centralt i förhållande till småböndernas byar. Till dessa senare kom nyheter sist, och under det att man på herrgårdarna praktiserat nyheterna inom jordbruk och l.

Luf 45

1

boskapsskötsel samt skogsbruk i flera tiotal år, sipprade det nya små-
nångom ut till småbönderna.

På Kyrkeby, som bestod av tvenne gårdar, Norra och Södra, residerade
under senare delen av 1800-talet patronen och riksdagsmannen Th. A. Malm-
ström, död 1888. Han ägde även Flädingstorp och inköpte sedermera också
Hovgård och även några bondgårdar i olika delar av socknen. På Norra Kyr-
keby uppförde han ett fint corps de logi samt byggde ett pampigt ång-
bränneri, vilket ännu är i drift varje år (ägare nu godsägare Carl Anders-
son). Efter patron Malmströms död ärvdes egendomarna av sönerna Alfred
och Richard, som fortsatte i faderns fotspår, både som lanthushållare och
bränneriidkare.

Båda de nämnda sönerna till "gamle patron" dog ogifta. Ytterligare
tre barn hade gamle patron, två döttrar och sonen Axel, som ägnade sig
åt militärbanan samt avancerade till överste vid Kalmar regemente. Efter
Alfreds och Richards död såldes samtliga gårdar: Kyrkeby till lantbruka-
ren Carl Andersson, Fiddekulla, Vissefjärda, samt Flädingstorp till Albin
Danielsson och Hovgård till Kalmar Kol- och Trävaruaffär. Det var strax
i början av första världskriget. Carl Andersson skulle betala 80,000 kr.
2.

för båda Kyrkebygårdarna inklusive bränneriet, ett verkligt rampris. Andersson avverkade ekar på gårdarna för 40,000 kr. samt sålde all koppar och mässing i bränneri och lagerhus till tyskarna för en lika stor summa samt hade således alltsammans det andra, som var kvar, gratis.

Gamle patronen var en verklig föregångsman inom jordbruket samt dess binäringar - skogen undantagen - vilken vid hans tid hade ganska ringa värde, till dess järnvägen kom till mellan Karlskrona-Växjö, Alvesta. Men han anlade inga sågverk, inte heller hans söner, utan det var de senare ägarna, som profiterade av de stora skogsmarkerna med jättestora träd.

Th.A. Malmström var det, som sakta men säkert förbättrade i synnerhet djurbeståndet på sina många gårdar, främst då Flädingstorp. Han inköpte kor av Ayrshireras, vilka han ansåg bäst lämpade för denna trakt: tidigare hade man haft nötkreatur av naturrasen, som funnits i orten i århundraden, och han anlade på Flädingstorp socknens första mejeri, avsett enbart för egen räkning. Omkring 1920-talet hade jag en skolresa till nämnda gård med barnen i min jordbruksbetonade fortsättningskola. Ägare var nu Albin Danielsson, och han visade oss vad som var kvar av
3.

det gamla mejeriet, dels lokalen, dels en del inventarier (maskiner) från det långt dessförinnan nedlagda mejeriet. Bl. a. en smörältningsapparat, helt av bokträ, samt en smörkärna. Både ältningssmaskinen och kärnan drevs medelst en oxvandring.

Man måste beundra gamle patrons förutseende att i samband med införskaffning av ny boskapsras också inrätta ett bränneri, ty just därför skulle han få saftfoder för sina större och högmjölkkande kobesättningar på Kyrkeby och Flädingstorp. Och så skulle det bli en större mängd med bättre och kraftigare naturlig gödsel att höja avkastningen på åkrarna med, vilka skulle producera en del av det korn, som skulle bli malt, samt potatis, bägge råvaror för brännvinsbränningen. Men denna skulle inte baseras enbart på egna produkter utan på inköpen från de många hundra smågårdarna runt om i socknen, ja, från bondgårdar i andra socknar i häradet och även från socknar på andra sidan blekingsgränsen, dit det var något mer än en mil. På så vis skulle det bli en samverkan mellan jordbruk och boskapsskötsel (mjölkproduktion), varigenom högsta möjliga ekonomiska utbyte skulle erhållas. Under tiden närmast efter mejeriets slopande användes mjölken dels till stat åt de många underhavandena, 4.

dels för uppfödningen av gödkalvar (sötmjölkskalvar). Vid slutet av förra seklet lades emellertid det hela om, så att man hade dels produktion av gödkalvar i mindre skala, huvudparten av mjölken sändes med tåg till närmaste stad, Karlskrona. På samma sätt gjorde man vid Hovgård o. andra av familjegodsens gårdar inom Malmströmska possessionen. På övriga större jordbruk hade utvecklingen varit i stort sett likformig, och ända fram till andelsmejeriets byggande på 1930-talet höll man på att sända sin överskottsmjolk som konsumtionsmjolk till Karlskrona. Mjölken transporterades med hästskjuts till Vissefjärda eller Linnefors järnvägsstationer (den senare enbart för mjolk från Hovgård).

Malmströmarna brukade jorden så gott som enbart ^{med} oxar som dragare. Jag minns hur de stora brännvinstunnorna fraktades med oxar från brännriet ner till stationen fvb till Brännvins-Smithens i Karlshamn i och för 10-dubbelt renande. Senare utökade man dragarna med hästar av storväxt ras, de första utländska hästar, som sågs i Vissefjärda för jordbruksarbete. Fina vagnhästar hade man dessutom att spänna för droskorna, då patronen skulle resa bort eller fara till kyrkan. Malmströms köpte även av bönderna magra dragoxar, vilka sedan göddes med drank och kraftfoder och 5.

såldes levande till Karlskrona, där de slaktades. På samma sätt för förs^{med}
de gamla utmjölkade korna.

Men hur gick det med de små bondgårdarna? De närmast liggande hade bästa tillfället att förbättra sina husdjur, och detta skedde genom att man på Kyrkeby eller Flädingstorp inköpte några dagar gamla kalvar av den nya kreatursrasen, kvigkalvar, som sedan blev goda mjölkkor. Och man köpte sedan drank vid bränneriet - detta var förr i drift större delen av året mot nu endast några månader under höst och vinter - samt kunde på så sätt uppdriva produktionen av mjölk, som sedan användes för hemtillverkning av smör samt till uppfödning av gödkalvar. En del av smöret tog man med till staden (Karlskrona), när man var inne för att sälja en del lantbruksprodukter där, bl. a. fläsk. Bönderna sålde även skogsprodukter till staden, bl. a. träkol samt bräder och läkter, ibland även mastspiror och bjälkar. Till de ytterst från Kyrkeby-Flädingstorp liggande byarna kom nymodigheterna sist, och i min barndom vid sekelskiftet hade man knappast anammat den nya tiden i fråga om husdjursskötsel, t. ex. genom att utbyta sina småväxta kor och hästar, resp. får och svin med utländska eller förädlade raser. Men slutligen tog även ytterområdets bönder

6.

7

efter sina medbröder i fråga om ombyte av kor genom att köpa kvigkalvar eller också att skaffa en tjurkalv, som skulle korsas med de egna korna av gamla naturrasen. Ombyte av hästar gick långsammare, man hade de små livliga ölandshästarna till långt fram på 1900-talet, men nu är de borta sedan många år helt och hållet, och i stället har man ardenner eller s.k. halvardenner. Innan dessa kom, hade man bl.a. norska eller nordsvenska hästar som en övergång mellan ölandsponnyn och till ardennerassen. Och dessa bönder hade för långt till bränneriet för att skaffa drank, så att de var helt hänvisade till att fodra korna med vad de själva producerade i strå-, saft och kraftfoder, d.v.s. hö och halm, potatis samt mjöl av havre och korn.

Även när det gällde får och svin var man föregångsmän på herrgårdarna. Man skaffade sej i st.f. de urgamla raserna svin och får av engelsk ras, men jag minns som barn en och annan, som hade grisar av gammal ras: högbenta, långtrynade samt med djup och tunn kropp, och får, ~~xxx~~ där både baggar och tackor hade horn samt småväxta, vilka hade lätt för att hoppa över stängsel och sålunda svåra att ha utegående. Oxar hade man allmänt som dragare i jordbruket, småbönderna körde också med kor. En och 7.

annan bonde hade också som dragare en ko och en ox. Min far hade två par oxar samt en häst. När en ox blev tillräckligt gammal och så där en 13-14 kvarter, såldes han till slakt, och man hade då alltid en stut att tämja och sätta i stället. Slaktoxarna leddes eller kördes okade med tönlandsvägen till Karlskrona, där slaktarna tog hand om dem.

Var herrgårdarna mönster vid husdjursskötsel, så var liknande förhållande för handen i fråga om jordbruket, både vad beträffar redskap som växtföljd och utsäde, likaså när det gällde införande av nya växtslag i odlingen. Klöverodlingen har för vår ort inte så värst gamla anor, ut till avlägsna byar kom den inte förrän så där 75 år sedan, så att odlingen blev mera allmän. Även här gällde det som förut sagts, att herrgårdarna var först att experimentera, att lära sej odlingen av nya växter. De hade resurser, både i fråga om kunskap som pengar och gott om jord. Småbönderna drog sej länge för att låta de små tegarna upptas av gröda, som inte direkt dugde till mat åt människor. Men så småningom fick man även hos bönderna blicken öppen för klöverns betydelse för djurskötseln och under det sista decenniet av 1800-talet var det endast småbruk och torpställen, som inte nämndes låta den nya växten undantränga de gamla

8.

vanliga kulturväxterna:råg,korn,havre,potatis,matrovor och lin.

När det gällde redskapen,så var dessa i slutet av 1800-talet ute i byarna allmännt av trä,beslagna samt när det gällde plog och årder med påsatta billar av stål.Harvar och vältar var helt av trä,medan en del av de förstnämnda kunde vara av trä men med pinnar av järn.Även i detta hänseende - övergång från urgamla redskap av trä till sådana av järn och stål -var herrgårdarna läromästare och föregångare.Min far t. ex. skaffade sej sin första fjäderharv omkring sekelskiftet,likaså var vi de första i roten,som inköpte separator.Så gick det vidare framåt, och allt flera skaffade sej plogar helt av järn,fjäderharvar,separatorer samt smörkärnor av metall och med vev i st.f. de gamla med "törle",som drogs opp och ner.

För att återvända till klövern,så tog man det försiktigt i början. Det var att köpa fröet,och det var dyrt.Följande åren tog man och lät några plättar av klöveråkern stå till frömognad,och så behövde man inte lägga ut pengar till utsäde.Man drygade ut med timotej.T.o.m. somliga bönder odlade fröklöver,så att de kunde sälja till handlarna i trakten. Det ansågs mycket lönande,och min far prövade den förtjänstmöjligheten.

9.

Men det var en verklig konst att med de redskap som stod till buds få klöverfröett riktigt rent från såväl ogräsfrön som t.ex. timotejfrö. I den konsten stod min fasterman, bonden Sven Petersson i Stångsmåla, Vissefjärda, som absolut mästare, så min far körde fröpartiet till honom för rensning. Under första världskrigets importsvårigheter från Tyskland av frö, såsom klöverfrö, odlade bönderna här mycket till avsalu, liksom linfrö, som också betalades med högt pris.

I fråga om diken - åkerjorden är här allmänt kuperad - så dikades sällan åkerjorden och event. ^{blev} med öppna diken, mossarna hade också vanligen öppna sådana. Hade man täckdiken på mossen, så la man inte ner några rör utan fyllde diket med gärdslé samt övertäckte sen med en meter eller däromkring med jord.

Det är omkring 50 år sedan man började odla Bortfelderrovor i vår socken, men det tog flera tiotal år innan alla var med i odlingen. Snart avlöstes dessa rovor av betor (foderbetor) som innehåller mera torrämne och mindre med vatten än rovor. Ja, så har utvecklingen under c:a ett århundrade gått till härstädes, med herrgårdsägarna som initiativtagare. Angående namn på "farm", så vet jag endast ett: i utkanten av Växjö fanns vid Storgatans slut "Villans farm", och troligen heter området så än i dag. -
10.